

ПРОБЛЕМА РЕАЛІЗАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ: ТЕОРЕТИКО- ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

ТЕРЕМЦОВА Ніна Володимирівна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії права та держави юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

АБДУЛЛАЄВ Максуд Фарі-огли - студент за ОР «Бакалавр» юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

DOI:10.32782/NP.2019.4.2

УДК 340.12

В статье исследуется вопрос о конституционных основах регулирования отношений юридической ответственности. Основное внимание уделено актуальному вопросу правовой системы в Украине. Доказано, что конституционные законы имеют верховенство права на всей территории Украины.

Ключевые слова: объективное право, юридическая ответственность, нормативные акты, конституционные законы, законы, подзаконные акты, органы государственной власти, субъективное право, нормы права, подотрасли права, институты права, отрасли права.

Аналіз останніх досліджень

М.В. Вітрук, Ж.О. Дзейко, О.В. Зайчук, А. П. Заєць, В.С. Журавський, М.І. Козюбра, В.В. Лазарев, Н.В. Теремцова та інші вчені.

Мета: метою дослідження наукової статті є дослідження основних завдань розвитку нормативно-правового регулювання відносин юридичної відповідальності. Визначити гармонізацію конституційних основ і поточного (галузевого) законодавства як найповнішого використання законодавцем, судами й іншими правознавцями потенціалу конституційних положень про юридичну відповідальність у конкретних галузях приватноправових і публічно-правових відносин.

Виклад основного матеріалу

Українська правова система в її нормативному виразі надзвичайно ієрархічна. Конституція і конституційні закони мають верховенство на всій території України. Конституція має вищу юридичну силу, пряму дію, застосовується на всій території України. Закони й інші правові акти, що приймаються в Україні, не повинні суперечити Основному Закону.

Конституційні постанови, які регулюють різні аспекти відносин юридичної відповідальності з боку правового характеру і юридичної сили, є одночасно галузевими, оскільки складають зміст конституційного права як галузі права, і підгалузевими, оскільки є загальними щодо всіх інших галузей права.

Конституція закріпила загальні і спеціальні принципи юридичної відповідальності, визначила об'єктивну сторону ряду складу правопорушень, за які повинні бути встановлені юридична відповідальність, підстави і заходи конкретних видів юридичної відповідальності - від конституційної до кримінальної, принципи й основні процедури юрисдикційного процесу, форми судочинства. Встановила заходи відновно-компенсаційної і карно-штрафної юридичної відповідальності, що направлені на захист прав і свобод людини і громадянина, відшкодування заподіяної шкоди, встановлення справедливих покарань за правопорушення.

Конституційні основи, регулюючи відносини відповідальності, в приватному і публічному праві повинні знайти адекватний вираз, конкретизацію і розвиток у нормах галузевого (поточного) законодавства, адекватно втілювати в судовій і іншій правозастосовній практиці їх конституційно-правовий сенс [12].

На сьогодні одним із основних завдань розвитку нормативно-правового регулювання відносин юридичної відповідальності є гармонізація конституційних основ і поточного (галузевого) законодавства, найповнішого використання законодавцем, судами й іншими суб'єктами правозастосування правового потенціалу конституційних положень про юридичну відповідальність у конкретних галузях приватно-правових і публічно-правових відносин [7].

На забезпечення відповідності конституційним основам норм галузевого (поточного) законодавства, які регулюють відносини юридичної відповідальності, і направлений судовий конституційний контроль, що здійснюється органами конституційного правосуддя в Україні. Конституційний Суд України не лише знімає суперечності між конституційними і законодавчими положеннями, регулюючими відносини юридичної відповідальності, але й збагачує характеристику конституційних основ юридичної відповідальності, розвиває окремі елементи їх змісту [10].

У рішеннях і правових позиціях Конституційного Суду України знайшли конкретизацію та розвиток різноманітні аспекти конституційних основ юридичної відповідальності, а саме питання: 1) про суть, природу й особливості юридичної відповідальності як однієї з правових форм державного примушення; 2) відмінності відновно-компенсаційної і репресивно-каральної юридичної відповідальності; 3) про особливості взаємозв'язку відповідальності в публічному і приватному праві; 4) про конституційну відповідальність як самостійний вид відповідальності; 5) складі правопорушення як підставі настання юридичної відповідальності; 6) заходах юридичної відповідальності; 7) принципах юридичної відповідальності;

8) процесуальних формах реалізації юридичної відповідальності.

Конституційний Суд відзначав, що правомірні дії і вчинки особи, правомірне здійснення громадянином своїх прав і свобод не можуть складати об'єктивну сторону складу правопорушення, зокрема злочини. Конституційний Суд послідовно затверджує принцип визначеності підстави юридичної відповідальності, тобто чіткого визначення всіх елементів складу правопорушення, що виключає можливість неоднозначного їх розуміння й що допускає в результаті невизначеності свавілля правозастосовних органів.

У виборі міри юридичної відповідальності (як і в конкретному визначенні їх змісту) законодавець обмежений вимогами справедливості, відповідності й іншими конституційними і загальними принципами права. Заходи юридичної відповідальності повинні відповідати характеру досконалого протиправного діяння, провині правопорушника, іншим обставинам.

Основну увагу в ухвалях Конституційний Суд має приділяти питанням процесуальної форми щодо застосування норм юридичної відповідальності в контексті дії конституційних положень.

Конституційний Суд стоїть на позиціях, згідно з якими право на судовий захист і судові оскарження є абсолютним, не підлягає будь-якому обмеженню, тим більше з питань, що стосуються застосування норм юридичної відповідальності (санкцій карально-штрафного характеру). Право на судовий захист припускає наявність конкретних гарантій його реалізації в межах, необхідних для забезпечення ефективного відновлення в правах за допомогою правосуддя та має відповідати вимогам справедливості [10].

Підстави і заходи юридичної відповідальності, порядок їх застосування регулюються правовими нормативними актами, як правило, у вигляді законів. Це пояснюється тим, що юридична відповідальність є мірою державного примушення, застосування якої вимагає особливих гарантій дотримання прав і свобод фізичних і юридичних осіб, інших суб'єктів сус-

пільних відносин. Законодавство у формі юридичної відповідальності складається з актів (кодексів), що кодифікують, і окремих законів

Відносини процесуального характеру, що стосуються юридичної відповідальності, можуть регулюватися підзаконними актами [9].

Нові умови суспільного і державно-правового розвитку актуалізують завдання вдосконалення нормативно-правового регулювання всіх видів юридичної відповідальності, підвищення якості законотворчого процесу і законотворчої діяльності, їх орієнтування на дотримання права і свобод особи, зміцнення конституційності, законності і правопорядку.

Разом із загальними принципами нормативно-правового регулювання юридичної відповідальності існують особливості регулювання окремих її видів. Наприклад, тенденції нормативно-правового регулювання конституційно-правової відповідальності по відшкодуванню шкоди, заподіяної фізичним і юридичним особам у результаті терористичного акту, і адміністративної карально-штрафної відповідальності [8].

Законодавче регулювання конституційно-правової відповідальності по відшкодуванню шкоди, заподіяної фізичним і юридичним особам у результаті терористичного акту. У сучасну епоху людство вирішує глобальну задачу протидії тероризму і боротьби з ним [11].

Одним з основних принципів протидії тероризму і боротьби з ним є принцип мінімізації і або ліквідації наслідків проявів тероризму. Реалізація вказаного принципу зумовила появу нового законодавчого регулювання - відповідальності держави по відшкодуванню шкоди, заподіяної фізичним і юридичним особам у результаті терористичних актів. До цього є необхідні і достатні конституційні підстави.

Наприклад, в Україні [1], Азербайджанській Республіці [2], Туркменістані [3], як правових державах, особа, її права і свободи є вищою цінністю, а їх визнання, дотримання і захист - обов'язком держави; права і свободи людини й громадянина в

цих країнах визнаються і гарантуються згідно із загально визнаними принципам і нормами міжнародного права і відповідно до Основного Закону країни. Вони визначають сенс, зміст і застосування законів і забезпечуються правосуддям.

До визнаних прав особи, що захищаються Конституцією, відноситься перш за все право на життя як вища соціальна цінність, що охороняється законом, це право є основним, невідчужуваним і таким, що належить кожному від народження, і право на охорону здоров'я як невідчужуване благо. Обов'язок, що покладається на державу, по забезпеченню реалізації і захисту названих конституційних прав припускає зокрема необхідність приймати заходи до відшкодування шкоди, заподіяної життю і здоров'ю.

Отже, терористичні акти – це акти, що пов'язані із загибеллю людей, спричиненням шкоди здоров'ю, майну широкого коло осіб, настанням інших суспільно небезпечних наслідків у цілях порушення суспільної безпеки, залякування населення.

Держава усвідомлює свою позитивну відповідальність по профілактиці, припиненню і ліквідації наслідків терористичних актів. Саме держава має взяти на себе відповідальність по відшкодуванню шкоди, нанесеної особам у результаті терористичних актів, а не обмежується покладанням цивільно-правової відповідальності на терористів.

Якби відповідальність за шкоду, заподіяну особам, покладалася на виконавців терористичних актів (наприклад, за правилами ЦК України), то потерпілі в більшості випадків не мали б практичної можливості реалізувати своє конституційне право на відшкодування шкоди, оскільки або особи, що заподіяла шкоду, немає в живих, або у них немає засобів, або вони не встановлені.

Важливим є і чинник оперативності відшкодування шкоди жертвам терористичних актів. Відшкодування шкоди, здійснюване державою, не стає відтермінованим.

У більшості випадків держава, організовуючи і закріплюючи у конституційному законі механізм (підстави, зміст і порядок) відшкодування шкоди, заподіяної в результаті терористичного акту, виступає як публічний орган, що виражає і діє в загальних інтересах, переслідуючи цілі підтримки суспільної безпеки і забезпечення основних прав і свобод особи. При цьому держава виступає не як суб'єкт, що заподіяв шкоду, і не як боржник за деліктним зобов'язанням.

Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою (прийнята 29 листопада 1985 р. Резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї ООН) передбачає, що особи, якими в результаті злочинного діяння заподіяна шкода, включаючи тілесні ушкодження або моральний збиток, емоційні страждання, матеріальний збиток або істотний утиск їх основних прав, мають право на доступ до механізмів правосуддя і швидку компенсацію за нанесеного ним ушкодження відповідно до національного законодавства (п. 4). Декларація проголосила необхідність у випадках, коли компенсацію неможливо отримати в повному обсязі від злочинця або інших джерел, ухвалення державою міри по фінансовій компенсації особам, що отримали в результаті насильницьких злочинів значні тілесні ушкодження або, що істотно підірвав своє фізичне або душевне здоров'я, і сім'ям, зокрема утриманцям осіб, щодо загиблих або втратили фізичну або психологічну дієздатність у результаті такого злочину (п. 12). [4]

Резолюція про терористичну злочинну діяльність (прийнята в м. Гавані 27 серпня - 7 вересня 1990 р. Восьмим конгресом ООН із попередження злочинності і поведження з правопорушниками) передбачає створення належних механізмів захисту й ухвалення відповідного законодавства, а також виділення достатніх ресурсів для надання допомоги й надзвичайної допомоги жертвам тероризму і заохочення міжнародного обміну досвідом із даного питання (п. п. 23, 24) [5].

Згідно з Головними принципами в галузі прав людини та боротьби з терориз-

мом (затверджені 11 липня 2002 р. на 804-му засіданні Комітету міністрів Ради Європи) держава повинна сприяти відшкодуванню збитку жертвам терористичних актів, здійснених на його території, якщо відшкодування збитку за нанесені каліцтва і заподіяну шкоду здоров'ю не може бути повністю забезпечене за рахунок інших джерел, зокрема шляхом конфіскації майна, що належить виконавцям, організаторам і спонсорам таких актів [6].

Важливим є питання про те, яким чином держава відшкодовує шкоду, що нанесена фізичним і юридичним особам. Терористичний акт, як правило, супроводжується великою кількістю потерпілих і жертв, що викликає необхідність відшкодування нанесеної ним шкоди іншим способом, ніж шляхом індивідуального звернення жертв терористичних злочинів до компетентних державних органів. Тому держава використовує загальний метод відшкодування шкоди, заподіяної особам у результаті терористичного акту, на основі спеціального закону, в якому передбачаються способи і заходи відшкодування шкоди на рівних підставах для всіх осіб, що постраждали від терористичних актів. Сукупність вартості повинна забезпечити відшкодування шкоди в якнайповнішому обсязі.

Як **висновок**, реалізація юридичної відповідальності держави має здійснюватись, наприклад такими способами, як відшкодування шкоди, що заподіяно фізичним і юридичним особам у результаті терористичного акту; соціальною реабілітацією осіб, що постраждали в результаті терористичного акту. Соціальна реабілітація осіб, що постраждали в результаті терористичного акту, включає психологічну, медичну і професійну реабілітацію, правову допомогу, сприяння в працевлаштуванні, надання житла. Соціальна реабілітація вказаної категорії осіб проводиться в цілях їх соціальної адаптації і їх інтеграції в суспільство. Джерелами фінансування соціальної реабілітації осіб, що постраждали внаслідок терористичного акту, мають бути кошти Державного бюджету, а також

кошти місцевого бюджету, на території якого здійснений терористичний акт, і інших джерел, що передбачено законодавством.

Отже, поточне, галузеве законодавство має розвиватись у напрямі конкретизації і якнайповнішого використання конституційно-правових основ регулювання відносин юридичної відповідальності.

Література

1. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.

2. Конституция Азербайджанской Республики. © 2013, «LegalActs» LLC, All rights reserved 43 Samed Vurgun St., Baku, AZ1014, World Business Center. URL:<http://www.legalacts.az/ru/document/271/62259>

3. Конституция Туркменистана (новая редакция) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.10.2017 г.). URL: <https://online.zakon.kz/document>

4. Резолюция 40/34 Генеральной Ассамблеи ООН. Декларация основных принципов правосудия для жертв преступлений и злоупотребления властью страны – участницы. Декларация, Резолюция от 29.11.1985 № 40/34. URL:http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU85009R.html

5. Стандарти ООН. Керівні принципи ООН щодо ролі обвинувачів. (Прийнято восьмим Конгресом Організації Об'єднаних Націй з профілактики злочинності і поводження з правопорушниками. Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 року). Переклад здійснено Центром політико-правових реформ. URL: <http://pravo.org.ua/files>

6. Керівні принципи в галузі прав людини та боротьби з тероризмом. Документ 994_533, поточна редакція — Прийняття від 11.07.2002. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994_533

7. Витрук Н. В. Общая теория юридической ответственности: Монография. — М.: РАП, 2008. — 324 с. — ISBN 978-5-468-00162-2.

8. Дзейко Ж. О. Сучасний стан та пріоритетні напрямки розвитку законодавчої техніки в Україні: практичні

аспекти / Ж. О. Дзейко // Університетські наукові записки. - 2016. - № 3-4. - С. 28-35.

9. Теорія держави і права. Академічний курс : підруч. / О. В. Зайчук, А. П. Заєць, В. С. Журавський; Київ: Юрінком Інтер, 2008. – С. 28.

10. М. Козюбра. Методологія правознавства і методологія права: співвідношення понять та їх особливості. Право України. 2014. с 22-32.

11. В.В. Лазарев. Общая теория права и государства: Учебник. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Юристъ. — 520с.. 2001.

12. Теремцова Н.В. Основні підходи до розуміння юридичної відповідальності. Європейські перспективи. No1, 2017.- с.12-17.

The article is headlined the problem of realization of legal liability of the state: theoretical and legal aspect. The article explores the issues of legal regulation of legal liability relations. The focus is on the current issue of the legal system. It has been proved that constitutional laws have supremacy throughout Ukraine. The purpose of the research of the scientific article is to research the main tasks of the development of regulatory legal relations of legal responsibility. The main idea of the article is determine the harmonization of the constitutional framework and the current legislation fullest use of legislators, courts and other lawyers potential constitutional provisions on legal responsibility in specific areas of private and public relations.

The author specifies that the state uses the general method of compensation for the harm caused to persons as a result of a terrorist act, on the basis of a special law, which provides methods and measures of compensation on an equal basis for all persons who suffered from terrorist acts. The aggregate value should ensure that the damage is fully repaired.

The article is devoted to choosing the extent of legal responsibility (as well as in the specific definition of their content), the legislator is limited by the requirements of justice, conformity and other constitutional and general principles of law. Legal liability measures should be consistent with the nature of the

АНОТАЦІЯ

У статті досліджується питання щодо правового регулювання відносин юридичної відповідальності. Основну увагу приділено актуальному питанню правовій системі. Доведено, що конституційні закони мають верховенство права на всій території України.

Ключові слова: об'єктивне право, юридична відповідальність, нормативні акти, конституційні закони, закони, підзаконні акти, органи державної влади, суб'єктивне право, норми права, підгалузі права, інститути права, галузі права.

wrongful act, the offender's fault, and other circumstances.

The author notes that the obligation of the state to ensure the implementation and protection of these constitutional rights implies in particular the need to take measures to compensate for damage to life and health.

The author comes to conclusions that the realization of the legal responsibility of the state should be carried out, for example, by such methods as compensation for the damage caused to natural and legal persons as a result of a terrorist act; social rehabilitation of the victims of the terrorist act.

Keywords: objective law, legal responsibility, normative acts, constitutional laws, laws, by-laws, state bodies, subjective law, norms of law, sub-branches of law, institutions of law, branches of law.